վի այդ գործից, կը հիմնի մի հիւանդանոց Մոզդոկի մէջ։ Պարոնը առաջարկում է որ Մոզդոկի ամբողջ ժողովուրդը՝ ռուս, հայ, նօղայ, չերքէս, վրացի, մի ընդհանուր խնդրագիր տան կառավարութեանը, դատարանական գործից իրան ազատելու համար։ Եւ այն ժամանակ նա կը հիմնի իր միջոցներով մի հիւանդանոց։ Իսկ եթէ չազատվեց և պէտք է ենթարկվի պատժին, այն ժամանակ իր ամբողջ կարողութիւնը կը նուիրի կրթութեան գործին։ Նրա կարողութեան տարեկան եկամուտը հասնում է, ինչպէս ասում են, 20 հազար րուբլ գումարի։

—

Մեզ գրում են Մոզդոկից, որ այդ քաղաքի հայ քահանաները ամենայն գիշեր թուղթ խաղալով են անցնում։ Սրանցից օրինակ է առել և ժողովուրդը։

—

Մեզ հաղորդում են ՇՈՒՇՈՒՑ, որ այժմ այդ քաղաքում մի հիւանդութիւն կայ, որին զոհ են գնում բազմաթիւ մանուկներ։ Շուշեցիները, այդ ախտին առաջն առնելու համար, որին կոչում են գիւղղարան, մօտերս թափօր դուրս եկան, բայց հիւանդութիւնը շարունակվում է և դարձեալ մանուկները զոհ են գնում այդ ախտին։

—

Լսում ենք որ մեր յայտնի հայագէտ, պ. Էմին, հասել է արդէն Թիֆլիս, լինելու հնագիտական ժողովին մասնակցելու համար։ Ասում են որ ժողովի նիստերը կը սկսվեն սեպտեմբերի 8-ին։

—

Ստացանք պ. Գաբրիէլ Սունդուկեանցից «Փուրնալ դ'Օրիան» լրագրի համար 24 րուբլ հետեւեալ անձինքներից. Բագրատ Նաւասարդեանցից և Գաբրիէլ Սունդուկեանցից 8 ր., Օհաննէս Գորդենբէկից 8 ր., Նիկողայոս Զօհրաբեան Միրզոյեանցից 8 ր.։ Առաջվայ փողերի հետ կանի 429 րուբլ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴԻՐ

—

Մայրաքաղաքիս դեսպաններէն ոմանք, որք ժամանակէ մը ի վեր բացակայ կը գըտնվէին, Կ. Պոլիս դառնալ կը սկսեն։ Ռուսական դեսպան պ. Նօվիկօվ արդէն հասաւ և դեսպանական ժողովին ալ ներկայ գտնվեցաւ անցի օրը։ Ֆրանսիական դեսպան պ. Տիսօ ալ այսօր Փարիզէն կը մեկնի և հաւանականաբար գալ շաբթու հոս պիտի գտնվի։

„Phare du Bosphore" լրագիրը կըսէ թէ դեսպանաց ներկայութիւնն այժմ անհրաժեշտ է ի Կ. Պոլիս, վասն զի բարենորոգմանց խնդիրը որ ենթակայ ժողովուրդը մեծապէս կը զբաղեցնէ, պիտի սկսի։ Սոյդ աղբիւրներէ տեղեկութիւն կուտան մեզ, կը յաւելու „Ֆար" լրագիրը, թէ լորդ Դիւֆըրին, որ Ռամազանի վերջանալուն կը սպասէր, այսօր վաղը Հայկական խնդրոյն վերաբերեալ բանակցութեան (61-րդ յօդուածին) պիտի դիմէ, և արդէն վերջին դեսպանական ժողովոյ մէջ այս խնդիրը օրակարգն անցեր է, մինչև իսկ կը հաւատեն թէ դեսպանք խորհեր են որ մինչև հարկ եղած կանօնադրութեան պատրաստութիւնը Հայաստանի մէջ այժմէն քանի մը միջոցներ գործադրելը պատշաճ չէ, արդեօք։

„Stamboul" կըսէ թէ իտալական դեսպան կօրտի կոմսի նախագահութեամբ կազմեալ վերջին դեսպանական ժողովին մէջ հայկական խնդրոյն վրա երկար խորհրդակցութիւն մը տեղի ունեցեր է։

«Ֆար դիւ Բօսֆօր» լրագրի մէջ Հայաստանի վերաբերեալ հետեւեալ տողերը կը կարդամք։

„Երէկ հրատարակեցինք թէ դեսպանները մտադիր են քննելու թէ մինչև հայկական խնդրոյն կարգադրութիւնը այժմէն Հայաստանի մէջ քանի մը միջոցներ գործադրելը պատշաճ չէ արդեօք։ Այսօր կը հաւատեն մեզ թէ լորդ Դիւֆըրին մտադիր է անմիջապէս Հայաստան լիազօր պաշտօնեայ մը ղրկելու առաջարկութիւնն ընել, որոյ պաշտօնը պիտի ըլլայ անգլիական ընդհանուր հիւպատոսաց հետ համաձայնութեամբ բարեկարգական քանի մը միջոցներու ձեռնարկել, մինչև որ հայկական խնդիրն իր վերջնական լուծումը գըտնի։"

(Հայրենիք)

ԱՆԳԼԻԱ

—

Անգլիական ներքին գործերի մինիստր Հարկօրտի ճառը, որով նա իրլանդական միութիւնը նմանեցնում էր „յանցաւոր" ֆենիների հետ, մեծ անբաւականութիւն յարուցեց Իրլանդիայի մէջ։ Կալուածական միութեան ժողովի ժամանակ Սեկստօն Հարկօրտին անուանեց «մինիստրական պանտերա», իսկ մի ուրիշ ճառախօս նրան անուանեց „անամօթ խաբեբայ"։ Ֆերմերները շարունակ հրաժարվում են կալուածական տուրքի վճարելուց և կալուածատէրերից շատերը չը կարողացան հաւաքել իրանց հունձը։ Ժողովրդի և պօլիցիայի մէջ անդադար կռիւներ են պատահում։ Իրլանդացիների լռութիւնը կալուածական նոր օրէնքի մասին ապացուցանում է, որ կալուածական միութեան մէջ խիստ կարգապահութիւն է տիրում։ Վերջինը վճռեց, որ առ այժմ ոչ մի ֆերմեր չը դիմէ կալուածական նոր դատարանին, մինչև ինքը միութիւնը մի քանի դէպքերում չը փորձէ այդ դատարանը։ Սեպտեմբերի 15-ին կը հաւաքվի Դուբլինի մէջ Պարնելի հիմնած ազգային միութիւնը, որը պէտք է իր վերջնական կարծիքը յայտնէ կալուածական նոր օրէնքի մասին։ Իւրաքանչիւր մարդ, որ դրանից առաջ կը յայտնի իր կարծիքը, դաւաճան կը ճանաչվի։ Կալուածական միութիւնը յոյս ունի այդպիսով հաստատ պահել իր ազդեցութիւնը Իրլանդիայի վրա։ Նա մի դրական պրօգրամ կորոշի, որ անհրաժեշտ կը դարձնի նրա գործունէութիւնը։

Լօնդօնի լրագիրները, քննելով պարլամենտական գործունէութեան վերջին շրջանը, առանձին բաւականութիւն չեն յայտնում Անգլիայի այժմեան դրութեան մասին։ Գլադստօնի իրագործած միակ նշանաւոր վերանորոգութիւնը դեռ ևս ցանկալի հետեւանքներ չէ ունեցել, մինչդեռ նախկին անիրաւ ագի յարաբերութիւնները իրլանդացիների հետ զգալի են լինում ամէն քայլափոխում։ Իրլանդիայի մէջ կատարվող անկարգութիւնների պատճառով իրլանդական գործերի մինիստր Ֆօրստեր շատ անգամ այնպիսի ճառեր և սպառնալիքներ է արտասանել, որոնք միշտ վնասել են Իրլանդիան խաղաղեցնելու գործին և աւելի էլ գրգռել են թշնամութիւնը նրան սրմատախիլ անելու փոխարէն։ Գործադրված պօլիցիական խիստ միջոցները միշտ վնասել են կառավարութեան ընդհանրապէս վերանորոգիչ քաղաքականութեան ազատութեանը։ Արտաքոյ կարգի օրէնքներով շըրջապատված Իրլանդիան ինքն էլ արտաքոյ կարգի դրութիւն ստացաւ. նա գրեթէ ամբողջապէս ենթարկվեցաւ կալուածական միութեան և նրա առաջնորդ Պարնելի ազդեցութեանը և այդպիսով կենտրօնացրեց իր բոլոր ոյժերը և միջոցները անգլիական կառավարութեան հետ մաքառելու համար։ Այն ջերմ համակրութիւնը, որով առաջ ընդունվեցաւ կալուածական օրինագիծը Իրլանդիայի մէջ, այժմ կատարելապէս անհետացել է։

Բացի իրլանդական կալուածական օրէնքից պարլամենտը հաստատեց մի օրինագիծ մամուլի վերաբերութեամբ։ Այդ օրէնքի համեմատ լրագիրները ազատվում են պատասխանատուութենից այն ճառերը տպելու համար, որոնք արտասանվում են հասարակական ժողովների ժամանակ և որոնց մէջ վիրաւորող մի բան է լինում մի մասնաւոր անձի պատւի դէմ։

ԱՄԵՐԻԿԱ

—

Գարֆիլդ նորերում խնդրել էր, որ նըրան „Սպիտակ տանից" տեղափոխեն Մենտոր կամ Մօնրօէ ամրոցը։ Բժիշկները խորհրդակցեցին, թէ արդեօք կարող է Գարֆիլդ ծովով տեղափոխվել և վճռեցին, որ ներկայումս անկարելի է տեղափոխել հիւանդին, թէպէտ այդ բանը ցանկալի կը լինէր կատարել։ Օգոստոսի 25-ին պահապան բժիշկները նկատեցին, որ նախագահի առողջութիւնը վատանում է։ Հիւանդը

են և քարերն աւելի և աւելի աչքի են ընկնում։

Երբ բարձրութեան կէսն անցանք, արդէն անկարելի եղաւ մարմինն ուղիղ բռնած բարձրանալ, և ստիպված էինք առաջ գնալ չորստանի համարեա երկու ժամ շարունակ։ Ինչքան բարձրանում էինք, այնքան աւելանում էր հրաբըղխային քարերի քանակութիւնը և առաջ գնալը դժուարանում էր։ Ես մեծ զգուշութեամբ էի ոտս դնում իւրաքանչիւր քարի վրա (հագած ունէի համազանի թելագործ կօշիկներ, որ շատ յարմար են այդպէս ճանապարհորդութեան ժամանակ) կամ ձեռով բռնում քարից, որովհետև այդ քարերը կարծես թէ մի պատճառի էին սպասում տեղաշարժ լինելու համար։ Եթէ այդ քարերից մէկը գլորվէր, հետը պէտք է տանէ, հարիւրաւոր իր նման, նաև իրենից մեծ քարեր և առաջին զոհը կը լինէր մօտի մարդը, իսկ յետոյ նրա յետևից բոլոր բարձրացողները։ Երբ բաւականին բարձրացել էինք, տեսանք որ մեզնից շատ ներքև ամպեր են լողում օդի մէջ. դրանց շարժվելուց և ահագին բարձրութիւնից ներքև նայելուց, գլուխս պտտում էր այն աստիճանի, որ յոյսս, մի րոպէ, կորվեց գագաթը հասնելու։ Իմ հոգեկան այդ տանջանքը չը յայտնեցի ընկերներիս, որպէս զի չը յուսահատեցնեմ նըրանց, բայց ընկերներս շուտով իրենք յայտնեցին որ նրանց գլուխները պտտում են։ Մենք ստիպված էինք իւրաքանչիւր 10 քայլ հանգստանալ, որովհետև օդը անօսրանում և մեր շնչառութիւնը արգելվում էր։ Երբեմն օձի պէս սողալով, երբեմն մէկ քարից միւսի վրա թռչելով հասանք այն տեղ, ուր բարձրանում էր պարսպաձև քարափը։

Բարձրանալուս կարծում էինք, որ այդ քարափը պէտք է լինէր գագաթի վրա, բայց տեսանք որ դեռ կան երեք բարձրութիւններ անցնելու մինչև գագաթը հասնելը։ Այս պարսպաձև քարափի տակ հանգստացանք։ Դա աւազաքարից է կայացած և վեց սաժէնաչափ ուղիղ բարձրանում է, դարձնելով իր մի երեսը դէպի արևմուտք։ Ես նստած էի այդ քարափի տակ երեսս դարձրած դէպի հիւսիս—արևելք։ Իմ առաջ կանգնած էին այն երեք բարձրութիւնները, որոնց վրայից անցնելով պէտք է գագաթը հասնէինք։ Այդ բարձրութիւնների աջ և ձախ կողմից, այսինքն մեծ Մասիսի և Պարսկաստանի կողմից, փոքր Մասիսը սկզբից մինչև վերջ, աւազոտ և մանրաքարոտ լինելով քանդվել է։ Այդ տեղից ներքև նայելը զարհուրելի է։ Այդ երկու կողմից փլածների մէջ մնացել է մի արշին լայնութեամբ ճանապարհ, որով մենք պէտք է գնայինք դէպի գագաթը։

Այս սարսափելի ճանապարհը մեր առջևն էր, երբ յանկարծ լսեցինք երեք անգամ վրայ-վրա հրացանի որոտում։ Իմ առաջնորդ Մարտիրոսը երկու զապախի հետ մեզնից առաջ էր գնացել և գագաթից տեսնելով որ մի ահագին արջ ուղեւորվում է հեռուից դէպի մեր կողմը, վիրաւորել էր նրան գնդակով։

Զայրացած արջը գլորում էր Պարսկաստանի կողմը ահագին քարեր, որոնք բարձրացնում էին մի սաստիկ դղրդոց։

Ես առաջարկեցի ընկերներիս բարձրանալ։ Մօտեցանք մի արշինանոց լայն ճանապարհին և և բարձրանում էինք չորստանի։ Բարեբաղդաբար փչում էր բարակ քամի, բայց եթէ քամին սաստիկ լինէր, անկարելի կը դառնար այդ նեղ ճանապարհով անցնելը։ Վերջապէս անցանք երեք բարձրութիւնները և հասանք գագաթը։ Նայեցի և տեսայ որ 10 ժամն է, ուրեմն բարձրացել էինք 5 ժամում։ Փոքր Մասիսի գագաթը կունենայ իր շուրջը 1000 քայլ, տափարակ չէ, այլ հարաւ—արևմտեան կողմից աստիճանաբար բարձրանում է դէպի հիւսիս—արևելք, այսինքն մօտաւորապէս դէպի Դաւալու գիւղի կողմը։ Փոքր Մասիսը հին ժամանակներում եղել է հրաբուղխ և այդ հրաբխի նախկին բերանից մնացել է միայն մի կիսալուսնաձև մասը, որ փոս է կազմում խորութեամբ 1 սաժէն և իր ուռուցիկ կողմով դարձրած է դէպի հարաւ—արևմուտք։ Այդ փոսում կիտված է ամենամաքուր ձիւն բաւականին մեծ քանակութեամբ, որ տաք ժամանակ նաև շուտ հալվելով, կարող չէ լճակ գոյացնել, ինչպէս և իմ տեսած օրը, որ օդը տաք էր, բայց հալված ձիւնը ծծվում էր աւազոտ գետնի մէջ.

Այդ կիսալուսնաձև փոսի կոր կողմից բարձրանում է դէպի հիւսիս—արևելք մի բլուր տափարակ գագաթով, որ ունի իր կենտրօնում հրաբուղխի բերանի նման խորութիւն և լցված է հրաբխային մեծ մեծ քարերով։ Այս տափարակ տեղից դէպի հիւսիս-արևելք բարձրանում է մի բլրաձև ժայռ, որ կայացած է հրաբխային քարերից։ Այս բարձրութիւնն է որ երևում է Երևանի կողմից ինչպէս գագաթ փոքր Մասիսի։ Տափարակ տեղի արևմտեան կողմում գտայ թուրքի երկու գերեզմանաքար մէկ արշին երկարութեամբ և կէս արշին լայնութեամբ։ Մէկ քարի արձանագիրը ջնջված էր, բայց երևում էր որ թուրքերէն տառերով է գրած եղել, իսկ միւս քարի վրա կարդացվեցաւ միայն հետեւեալը. «Մըհամադ, Աստուած լուսաւորի խամայիլ՝ Բաբա խալիլի որդու հոգին 1031 թ. (Թուրքաց թուականի, իսկ հիմա է 1298 թ.), ուրեմն մեր եւրոպական թուով այդ խամայիլը թաղված է եղել 1614 թ.։ Մի երրորդ քարի վրա նկարած կայ կժաձև և պայտաձև նկարներ, որ ես չեմ հասկանում արդեօք դրանք տառեր են, թէ նկար է, և որ ազգին է պատկանում։ Այս հարցը թողնում եմ հնագէտների քննութեանը։ Տափարակի արևելեան կողմում կիսալուսնաձև շարած են մէկ արշին բարձրութեամբ միմեանց վրա զանազան անտաշ քարեր, որի ուռուցիկ և բարձր կողմը դարձրած է դէպի հարաւ։ Դրանից մի քանի քայլ հեռու շարած են փոքրիկ, մէկ գրվանքանոց քարեր այն կերպով որ ձևացնում են քառակուսի շրջան, ուղիղ և ոլորուն գծեր։ Այդպէս շարած փոքրիկ քարերը և կիսալուսնաձև դարսված անտաշ քարերն երևի ազգային նախապաշարմունքների հետևանք է. ժողովրդի մէջ կարծիք կայ, թէ մի որ և է կամք սէր գտնելու համար, մարդ պէտք է ենթարկէ իրեն զանազան դժուարութիւնների։ Այդպէս բաների հաւատացողները անկասկած պէտք է երազում տեսնեն իրանց սիրածին, որ պատրաստութիւն է յայտնում սիրել և անձնատուր լինել եթէ այս ինչ կամ այն ինչ դժուար գործը կատարէ։

Երևի մի փառասէր երիտասարդ երազում պառաւ կնոջից կամ իր սիրած գեղեցկուհուց հրաման ստացած կը լինէր բարձրանալ փոքր Մասիսի գագաթը, ի հարկէ մի ամենադժուար ճանապարհով, դարսել փոքրիկ քարերը այս ինչ ձևի, կարելի է նաև հրամայած լինէր գիշերը քնել այն տեղ, որի համար երիտասարդը պէտք է անտաշ քարերից կիսալուսնաձև պատսպարան շինէր քամուց պաշտպանվելու համար. այս դըժուարութիւնները տանելուց յետոյ, պէտք է վերադառնար և ստանար խոստացած կամ երևակայած վարձատրութիւնը։ Այս որտեղից ծագած պէտք է լինի քարերի այդ տեսակ շարվելը։

Հրաբուխի բերանի մասին կարելի է տալ հետեւեալ բացատրութիւնը. հրաբուխի բերանի կիսալուսնաձև մասը, որ իր ուռուցիկ կողմով

անհանգիստ էր և անհասկանալի բառեր էր արտասանում։

Հասարակական կարծիքը Միացեալ Նահանգների մէջ այն տխուր եզրակացութեան է հասնում, որ Նախագահ Գարֆիլդ կենդանի չի մնայ։ Այդպիսով ասպարէզ է գալիս փոխ-Նախագահ Արթէրի անձնաւորութիւնը, որ առ այժմ մնում է Նիւ-Իօրկի մէջ, ոչ մի հասարակական յայտնութիւն չէ անում և չէ տեսնվում լրագիրների աշխատակիցների հետ։ Այն արժանաւորութիւնը, որով նա իրան պահում է Նախագահ Գարֆիլդի վիրաւորվելուց յետոյ, նրան համակրելի դարձրեց։ Հաւատացնում են որ նա վճռել է խոհեմութեամբ կառավարել երկիրը և չենթարկվել ոչ մի կուսակցութեան ազդեցութեանը, եթէ իշխանութիւնը նրա ձեռքն անցնի։ Մինիստրութեան անդամները վճռել են հրաժարվել իրանց պաշտօններից, եթէ Գարֆիլդ վախճանվի և իրանց այդ վճիռը յայտնել են փոխ-Նախագահ Արթէրին։ Բայց նա ցանկանում է, որ մինիստրներից մի քանիսը մնան, որպէս զի ապացուցանէ, որ նա մտադիր չէ ենթարկվել ոչ և է կուսակցութեան ազդեցութեանը։ Ծովային մինիստր Բենտ և պատերազմական մինիստր Լինկօլն անպատճառ կը մնան իրանց տեղերում և գուցէ դեռ ուրիշներն էլ մնան։ Գլխաւոր քարտուղար Բլէն անպատճառ կը հրաժարվի։ Առհասարակ կարծում են, որ Արթէր ընդամէնը երեք կամ չորս մինիստր կը փոխէ։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 18 օգոստոսի 1881

Եթէ հալածանքի և պարսաւի արժանի են մեր մէջ գտնված մի քանի անարժան հոգևորականները, նոյնչափ յարգելի են և համակրալից նոքա, որոնց գործը վկայում է նոցա հայրենասիրութեան և անշահախնդիր արարքների մասին. օրինակ Ներսէս պատրիարքը, օրինակի Դիարբեքիրի նախկին առաջնորդ Փիլիպպոս եպիսկոպոս Նաջարեանը։ Այս անձնուէր և քաջահոգի ծերունին, որին ծանօթ եմ ես դեռ Էրզրումից, հանգուցեալ Լազարեվին նորա գրած համարձակ հայրենասիրական գրութիւններից, որին ճանաչում է Կ. Պօլիսը Հայաստանի մէջ նորա արած այնչափ հազուագիւտ ազգասիրական գործերին ականատես վկայ պ. Յարութիւն Բէշքէթեանի պատմելով, այս օրերս Կ. Պօլսի մամուլի մէջ կատարեալ օրուայ հերոս հանդիսացաւ։ Նորա գրած նամակը «Stamboul» լրագրին և ազգութիւնը ու ամբաստանագիրը ոճրագործ քիւրդ բէյերի արդարացման դէմ, արժանացան բոլոր օտար մամուլի լի ու լի գովասանաց։ Իր այդ նամակով յարգելի եպիսկոպոսը մի այնպիսի հարուած տուաւ քիւրդ բէյերի գործին, որ հազիւ թէ որ և իցէ մանիչների վկայութիւնները, որոնք մի ժամանակ Դիարբեքիրի մէջ միացած դաւեր էին լարում կրօնի ծերունի Փիլիպպոսի դէմ, կամ բարեխօսութիւնները Բ. Դրան առաջ, կարող լինեն այսուհետև մի բանի տեղ անցնել։ «Ոչ ոք չէ կարող այնպէս լաւ վկայ լինել քիւրդ բէյերի արարքներին, բացականչում է քաջահոգի եպիսկոպոսը Stamboul-ի մէջ, ինչպէս ես. և ես պատրաստ եմ իմ ամբաստանագիրը պաշտպանել անձամբ որ դատախազի առաջ լինի հարիւրաւոր զօրեղ փաստերով, որոնցից իւրաքանչիւրը կը վկայէ բազմաթիւ անմեղ զոհերի համար»։ Ահա ինչ լեզուով է խօսում պատկառելի ծերունին. ահա վերջապէս մի բարձր հոգևորական անձ, որը Հայաստանի մի կարևոր կենտրօնում այնչափ տարիներ գործելով. ուրիշ բան չէ կարողացել տանել իր հետ, բացի ժողովրդի երախտագիտութիւնը, սէրը և գովքը։ Եւ նա արժանի է եղել այդ ամենին, որովհետև քանիցս իր կուրծքն է մերկացրել տաճկաց զինուորների սուինների առաջ, երբ նոքա հետամուտ են եղել ձերբակալելու այս ինչ, այն ինչ հայը իբր ապստամբ և խռովարար։ Նոյն բաները այդ պատուելի անձի համար պատմում են նոյնպէս և այստեղ ժամանակաւորապէս գտնվող զէյթունցիք։ Բայց ինչու այսպիսի մի գաղափարի մարդ, մի անշահախնդիր ու հայրենասէր անձ դատապարտված է էջմիածնի զանցառութեան, արհամարհանքին և նաև հալածանքին. չը լինի թէ նորա համար, որ այդ արժանալից ծերունին չը մոռացեց՝ իր բազմամեայ առաջնորդութիւնից զանազան տեղեր այնչափ չահվիլ, որ կարող լինէր այսօր փոխանակ դատարկ գրպանի, ունենալ Մանկունու համար գոնէ մի քանի բուռ ոսկի. ցաւ է տեսնել այսչափ անարդարութիւն, վասն որոյ փոխանակ հեռու անկիւններում որոնելու Թիֆլիսի առաջնորդ, ահա ձեզ մի մարդ, որի բոլոր կեանքը այդչափ ազգօգուտ է եղել և փառաւոր։ Ինչու չը վարձատրել նորան իր արած այդչափ ծառայութիւնների համար գոնէ կեանքի վերջին օրերը մի հանգիստ տեղ վայելելու վիճակ տալով. էլ ինչպէս կարելի է արժանաւորներին անարժաններից որոշել....

Փիլիպպոս եպիսկոպոս Նաջարեանի նամակը Stamboul-ի մէջ այնպէս սենսացիա արեց, որ ամեն կողմից հարցնում են նորա համար թէ՝ որտեղից է և ով է, որը մինչև հիմայ միայն Կ. Պօլսի ինտելլիգենցիային անյայտ է մնացած. որչափ զարմանք սոցա համար, երբ յայտնվում է, որ ուշադրութեան յանկարծակի արժանացած մարդը ռուսահայ է, կարծեմ Շամախի քաղաքից։

Այսպէս թէ այնպէս, բայց Նաջարեան եպիսկոպոսի շնորհիւ 53 քիւրդ բէյերը, որոնք գրեթէ ազատվելու վրա էին, կրկին գրաւելով դեսպանների ուշադրութիւնը, դեռ երկար ժամանակ կը սպասեն իրանց արձակման, եթէ միայն այդ էլ կարողանայ տեղիք ունենալ այսուհետև։ Ահա ինչ կը նշանակէ օտար մամուլ, մինչդեռ նոյն նամակը Մասիսի կամ այլ լրագրի մէջ պիտի մնար առանց որ և է հետևանքի...

Սիսի կաթողիկոսի հարցը նոյնպէս շատ է զբաղեցնում այստեղի հայերին և ազգային ժողովը. երբ բանը բանից անցել է, պօլսեցիք նոր են արթնանում և ձայն բարձրացնում կաթուղիկոսի «ազգամիաս» ընթացքի դէմ, բայց ինչու էին քնած սոքա ամբողջ ինն ամիս, էլ հարցնող չը կայ։

Հայոց հարցը օրակարգի մտնելուց յետ, հետաքրքիր երազներ են տեսնում հայ էֆենդիները. նոցա զարդը և փոխադարձ նախանձը հիմայ նորա մէջ է թէ՝ որը իրանցից պիտի լինի Հայաստանի կառավարիչ։ Այս օրերս Յակոբ Գազազեան, որը կայսերական պալատի վերատեսուչն է (ministre de la liste civile) ստացաւ Օսմանիէ առաջին աստիճանի, որ ի հարկէ շատ ցաւ պատճառեց մնացած հայ էֆենդիներին, որոնք էլ որոշված բան համարեցին Յակոբ Գազազեանի կառավարիչ լինելը. ահա ձեզ մի շօշափելի բացատրութիւն հայ էֆենդիների ազգային գործերի մէջ խառնվելու և իրանց ազգասէր յայտնելու երևոյթին։

Իսկ գալով Թիֆլիսի գործերին, բաւական ձայն է հանում այստեղ Թիֆլիսում լինելի այս տարուայ վարժապետական ժողովը. չը գիտեմ ով էր առաջարկում կարծեմ «Մշակի» մէջ թէ՝ թող Կ. Պօլիսն էլ իր կողմից ներկայացուցիչ ուղարկէ այդ ժողովին։ Բայց մինչ այդ առաջարկութիւն անողը մինչև հիմայ դեռ հասկացութիւն չը ստացաւ Կ. Պօլսի մտաւորապէս անզարգացած ինտելլիգենցիայի վրա, որի «ամենափորձառու» և «գիտնական» ներկայացուցիչը ապրում է ձեր մէջ ամբողջ երկու տարի. տեսէք նորան և իմացէք միւսներին... Բայց հետաքրքիր է իմանալ՝ արդեօք ձեր Թիֆլիսի վարժապետական ժողովը պիտի ուշադրութեան առնէ «Մշակի» դեռ նորերս արած առաջարկութիւնը— մտցնել հայոց ուսումնարանների մէջ գործնական ուղղութիւն և նաև սկզբնական արհեստներ այդ ուսումնարանները հասարակութեան համար գրաւիչ անելու համար։ Եթէ դարձեալ հետևենք հին ընթացքին, շատ բան չը պիտի առաջացնենք, թէկուզ մտցնելով եւրոպական ամենակատարեալ մանկավարժական սիստեմը մեր կտուրը միշտ ծակ և պատերը փլչած երկսեռ վարժարանների մէջ։ Նախ հարկաւոր է գաւառացի աղքատ ժողովրդի պահանջը ուշադրութեան առնել, իսկ յետոյ ժողովվիլ Թիֆլիս «գիտնական» նիւթերի վրա վիճաբանելու համար։

Ուղարկում եմ ներփակեալ Փիլիպպոս եպիսկոպոսի նամակը Stamboul-ին։

Գրիգոր Նիկողոսեան

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 31 օգոստոսի։ Պետական բանկի $5^0/_0$ տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 ր. 87 կ., երկրորդ 94 ր. 25 կ., երրորդ 94 ր. 75 կ., չորրորդ 94 ր., ներքին առաջին $5^0/_0$ փոխառութեան տոմսակը արժէ 228 ր. $50^1/_2$ կ., երկրորդ 223 ր. $50^1/_2$ կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. $75^1/_2$ կ., երկրորդ 90 ր. $75^1/_2$ կ., երրորդ 90 ր. 87 կ., ոսկի 7 ր. 60 կ.։ Ռուսաց 1 ր. Լօնդօնի վրա արժէ 26,9 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 223 մարկ, 5 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 275 ֆրանկ $75^1/_2$ սանտիմ։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

դարձրած է դէպի հարաւ-արևմուտք, է հրաբուղխի նախկին բերանի մի մասը։ Հրաբուղխը երկար ժամանակ հանգած մնալուց յետոյ, սկսել է կրկին, բայց թեթև կերպով և կարճ ժամանակով կրակ որձալ և ոյժ չունենալով դուրս թափել իր մէջի քարերը, բարձրացրել է դրանց և քարերը կանգնել են հրաբուղխի բերանի հիւսիս-արևելեան մասում, հրաբուղխի հին բերանից փոքր ինչ բարձր, որ այժմ տափարակ տեղ է կազմում, ունենալով իր մէջտեղը մի փոս լցրած մեծ քարերով, որ հրաբուղխի վերջին բերանն է ձևացնում, թողնելով հարաւ-արևմտեան կողմում հին հրաբուղխի բերանից կիսալուսնաձև մաս իր տեղում։

Երկու գերեզմանաքարերը, որ գտնվում են փոքր Մասիսի գագաթի վրա 1614 թուականից (այսինքն 267 տարի մեզնից առաջ) ապացուցանում են որ վերջին 267 տարուայ միջոցում փոքր Մասիսը նաև 1840 թ. չէ մասնակցել մեծ Մասիսի շարժմանը, որ նշանակում է թէ փոքր և մեծ Մասիսները միմեանց հետ ստորերկրեայ հաղորդակցութիւն չունեն, այսինքն միմեանցից անկախ հրաբուխներ են և փոքր Մասիսը ինչպէս հրաբուղխ 267 տարի է որ գոցված է։ Եթէ երրորդ քարի նկարը քննեն, կարելի է ապացուցվի թէ փոքր Մասիսն ինչպէս հրաբուղխ, աւելի երկար ժամանակ է որ հանգած է։

Ինձ հետաքրքիր էր իմանալ գագաթի օդի տաքութեան աստիճանը. չափելով տեսայ, որ յուլիսի 17-ին, գեղեցիկ եղանակին, բարակ քամու ներկայութեամբ, առաւօտեան 11 ժամին, արևի տակ, Ռէօմիւրի ջերմաչափը ցոյց էր տալիս 17 աստիճան տաքութիւն, իսկ շուաքում 13 աստիճան։ 12 ժամին փչեց փոքր ինչ սաստիկ քամի և յանկարծ արևի տակ օդի տաքութիւնը իջաւ մինչև 10 աստիճանի։

Տեսարանը փոքր Մասիսի գագաթից գեղեցիկ է. հիւսիսային կողմից փռվում է մարդու առաջ Արարատեան լայնատարած դաշտը։ Արաքսը *) կամ Երասխը սպիտակ ժապաւէնի նման հազար ու մի զանազան պտոյտներ անելով, անբաւական իր դրութիւնից, «ահագին հորձանք տալով, օղակ, օղակ օձի պէս առաջ է սողում մոլեգին»։ Արաքսի ձախ կողմի գիւղերը կանանչ ծառերով պատած, հեռուից նմանում են օազիսների, որ պատած են ցորենի դեղնագոյն դաշտերով։ Գագաթից երևում են Դարալագեազի (Հայոց Ձոր)։ Սեանայ *) կամ Գեղամայ ծովի և Դարաչիչագի (Ծաղկաց Ձոր) լեռները։ Արևմտեան կողմը բարձրանում է Արագածը, *) իսկ արևելեան կողմում երևում է մինչև Բաշնորաշէն գիւղը, որ երևում է Երևանից 79 վերստ և Նախիջևանը ամփոփած է թանձր օդում։ Բաւականին մեծ բլուրների շղթայ անցնելով Արարատեան դաշտը, բաժանում է Շարուրայ դաշտը Արարատեան դաշտից, թողնելով մի փոքրիկ անցք. որ անուանվում է Գայլի Դուռ։ Արաքսի աջ ափից մինչև Մասիսների ստորոտը լայնութեամբ 20 վերստ և երկայնութեամբ 100 վերստ մնացել է բոլորովին ամայի, չը նայելով որ հողը պատուական է և Արաքսի ջուրը անցնում է ապարդիւն։

Դառնալով դէպի հարաւ, բացվում է մարդու առաջ Բայազէթի դաշտը։ Աջ կողմում երևում է այն ժայռը, որի տակ շինված է Բայազէթը, բայց քաղաքը, ժայռի միւս կողմը գտնվելով, չէ երևում։ Բայազէթի լիճն այնպէս լցված է բոյսերով, որ նմանում է կանանչ դաշտի։ Բայազէթի դաշտը Արարատեան դաշտից շատ փոքր է, նեղ է, բայց քաշվելով դէպի արևմուտք (աջ) լայնանում է և դիմաց սարերը փոքրացնում են տեսարանը։

Սկզբում մեծ Մասիսը բաց կանգնած էր մեր առջև. նայեցի դիտակով և համոզվեցի որ իմ առաջնորդ Մարտիրոսը արդար էր խօսում, ասելով թէ Աստուածանից հրաման չը կայ ելնել մեծ Մասիսի գագաթը։ Մեծ Մասիսի գագաթն անմատչելի է հիւսիսային, արևելեան և հարաւային կողմերից, որովհետև դեռ գագաթը չը հասած ահագին ժայռեր ուղղահայեաց բարձրանում են դէպի վերև և այդ ժայռերը մատչելի կարող են լինել միայն թռչուններին։ Հարաւային կողմից (Իգդիրից) կարծեմ որ աւելի բարձրանալ կարելի լինի։ Ես լսել եմ որ այդ կողմից մինչև ձիւնի գիծը հասնելը կարելի է, պէտք է ասեմ որ փորձելը հետաքրքիր է։

Երկար չը տեսայ մեծ Մասիսի տեսարանը։ Գագաթը, նաև ներքևի մասերը փաթաթվեցին սպիտակ խիտ ամպերով և ինձ առաջին անգամ պատահեց նայել ամպերի վրա վերևից. դրանք նմանում էին ամենասպիտակ բամբակի քուլեքի, որ միմեանց վրա անշարժ դարսված, կանգնած էին տարածութեան մէջ։ Խաղաղութիւնը տիրում էր ամբողջ երկրի վրա, և ես այդ րօպէին մտաբերեցի այն տեսարանը, որ բարձր սարից Մէֆիստոֆէլը ցոյց էր տալիս Ֆաուստին աշխարհի գեղեցկութիւնները։

Մեր իջնելը տևեց $1^1/_2$ ժամ և հետս բերեցի մի խուրջին քար։

Ճանապարհորդութեանս հետևանքը։

1) Ժողովրդի պատմածները սուտ են։

2) Փոքր Մասիսի վրա լիճ չը կայ և չէ կարող գոյանալ։

3) 267 տարուց աւելի է որ փոքր Մասիս առաջուց հրաբուխ լինելով հանգել է (1614 թ. գերեզմանաքարն ապացոյց է)։

4) 1840 թ. չէ մասնակցել մեծ Մասիսի ործալում (գերեզմանաքարերը ապացոյց են)։

5) Փոքր Մասիսը չունի ստորերկրեայ հաղորդակցութիւն մեծ Մասիսի հետ (1840 թ. չէ մասնակցել ործալում)։

6) Կարելի է որ փոքր Մասիսն ինքնակախ հրաբուխ է եղել։

7) Փոքր Մասիսը գոյացած է ոչ լաւ, ամուր քարերից, ինչպէս մեծ Մասիսն է, այլ լաւայից և աւազաքարից։

8) Հին բերանից մնում է կիսալուսնաձև մասը և գոյացել է երկրորդ բերան։

9) Գագաթի օդի տաքութիւնը յուլիս ամսի գեղեցիկ եղանակին, արևի տակ, հասնում է մինչև 17 աստիճանի, իսկ շուաքում 13°.

Բժ. Լեոն Տիգրանեանց

---

*) Արամայիս որդի Արմենակայ անուանեաց զգետն յանուն թոռին իւրոյ Երաստայ՝ Երասխ (3030 թ. Քրիստոսից առաջ)։ Չամչեան

*) Գեղամ որդի Ամասեայ հասեալ յեզրն Սևան ծովու՝ շինեաց անդ իւր շէնս և աւանս և բնակարանս, զորս և կոչեաց Գեղարքունիս, և զլեառն որ անդ կայր՝ անուանեաց Գեղ կամ Գեղամ. յորմէ և ծովակն այն կոչեցաւ ծով Գեղամայ (3,202 թ. Քրիստոսից առաջ)։ Հիմայ Սևան կղզու անունով, կոչվում է Սևանայ ծով։ Չամչեան

*) Արմենակ որդի Հայկայ անուանեաց անտառ մեծ՝ սօսեաց, և լեառն զայն կոչեաց յիւր անունն Արագած այսինքն Արմենագած, իբր թէ Արմենակայ տեղի (1974 թ. Քրիստոսից առաջ)։ Չամչեան։